

DUNAV, REKA TEKSTA

(Reka: jedna drugačija dunavska antologija, ur. Edit Kiralji, Olivia Spiridon, Nojzac, Novi Sad, 2020)

Dunav, druga po veličini reka u Evropi, povezan je s najrazličitijim iskustvima, pričama i tradicijama. Jednu krajnost doživljava reke izrazio je, na duhovit način, mađarski pisac Peter Esterhazy: „Dunav ne postoji, to je jasno kao sunce!“ Ova antologija nema za cilj, kao što bi se moglo očekivati, da afirmiše raznolikost i reprezentativnost tekstova o Dunavu. Reka, razume se, sama po sebi pogoduje raznolikosti, ona je uvek u pluralu, a i sama različitost je deskriptivni pojam, ne vrednosna kategorija. Ovde je, na sreću čitaoca, reč o istraživanju gustine prostora i vremena reke kroz tekstove koji tematizuju i problematizuju njene aspekte, a obuhvataju razdoblje od srednjeg veka do danas. I to je jasno kao sunce!

Reka – jedna drugačija dunavska antologija ne posmatra Dunav kao glatku liniju koja preseca granice, već kao jedan učvoren i pejzaž. Stoga se ova neobična i zanimljiva knjiga u prvom planu i ne bavi piscima, već nas kroz narativ priređivača i odabrane tekstove vodi od izvora do ušća, kroz različite zemlje i gradove duž toka reke. „Knjiga bi“, kako kažu urednice, „želela da prikaže raznovrsnost smisaonih povezanosti koje nastaju u vezi s Dunavom i predstavlja Dunav kao osu zgusnutih značenja koja obuhvata jednu složenu prostranu regiju.“ Antologija, dakle, nastoji da razmrsi kulturološki i simbolički čvor koji nosi ime Dunav i učini ga vidljivim čitaocima. U tom smislu tekstualno postojanje Dunava govori mnogo više od njegove geografije, jer je predeo sačuvao istoriju reke kao kakav palimpsest.

Forma je veoma dobro osmišljena, tekstovi nisu poređani hronološki, žanrovski i hijerarhijski, već problemski. Brižljivo odabrane fotografije ne služe da ilustruju tekst; i one, same za sebe, pričaju različite moguće priče o Dunavu. Umesto načelnog uvoda, uobičajenog u antologijama, ovde se kulturno-istorijski uvodi nalaze ispred svakog od dvadeset i četiri poglavlja kako bi objasnili kontekste tekstova, kao i razloge zašto su uvršteni. Staro dobro nabranje naprečac dočarava o kakvom poduhvatu se radi: Reka kao reka teksta; Izvor; Ritovi, obale, gradski atari; Ribe i ribari; Povodanj; Dolazak i odlazak; Brod i olupina; Zamišljena geografija; Srednja Evropa; Mostovi; Granice; Prelazi; Prevodi; Sutoke; Gvozdena vrata (Đerdap); Ostrva, potonula; Gradski pejzaži; Rat; Porazi; Bekstvo i progon; Kazneni logori i skrivena mesta; Velika spaljalica; Boje; Delta; Ušće. Urednice antologije, dve germanistkinje i same s obala Dunava, Edit Kiralj iz Mađarske i Olivia Spiridon iz Nemačke, nisu pošle utabanim podunavskim (ali i antologičarskim) stazama, već su tragale za prostorima intenzivne literarne simbolizacije reke, kao i za temama koje nju kroz istoriju okružuju. Antologiju valja posmatrati kao krunu njihovog višegodišnjeg bavljenja kulturnom istorijom Dunava: Edit Kiralj je 2017. godine objavila studiju „*Dunav kao forma*“: rečni diskursi u tekstovima i slikama 19. veka, dok je Olivia Spiridon 2019. godine objavila knjigu *Dunav i njegove*

granice. Sama antologija nastala je u okviru projekta „Na Dunavu. Jedan evropski literarni projekat“ koji je tokom dve godine finansirala Fondacija Baden-Vitemberg, a koji je koncipiran i sproveden kroz saradnju Instituta za istoriju i proučavanje folklora dunavskih Švaba (Tibingen) i Instituta za germanistiku Univerziteta Otvoš Lorand u Budimpešti.

Donau, Duna, Dunaj, Dunav, Dunărea, Dunař, nepotrebno je naglašavati da je Vavilon reke prostor nužnih prevoda. Velika raznovrsnost jezika već je u devetnaestom stoleću bila jedno od upadljivijih obeležja regiona: „Nijedna druga reka ne preseca toliko mnogo zemalja kao Dunav, tako da naporednost i prožimanje različitih konteksta i jezika spada u njegova najmarkantnija svojstva“, reći će urednice. Pored nemačkog, postojeći prevodi knjiga iz kojih su preuzeti odgovarajući odlomci u originalnoj antologiji uključuju sledeće jezike: mađarski, slovački, češki, rumunski, bugarski, italijanski, engleski, hrvatski, srpski. Nemoguće je pobrojati sve autore i autorke obuhvaćene antologijom, ali vredi, ilustracije radi, istaći neka dobro znana imena: Franc Grilpacer, Aleksander Vilijam Kinglejk, Mirča Elijade, Peter Esterhazi, Janoš Aranji, Eljas Kaneti, Klaudio Magris, Andreas Okopenko, Mirča Kartareshu, Ilija Trojanov, Pavao Pavličić, Karl-Markus Gaus, Peter Handke, Ladislav Fuks, Herta Miler... Za potrebe sprskog izdanja i radi dočaravanja „lokalne boje“, antologija je, pored autora iz Srbije koji su prisutni u izvornom izdanju, dopunjena u predviđenom obimu još nekim imenima u saradnji sa Silvijom Dražić, tako da na koncu čitamo tekstove sledećih autora: Miloša Crnjanskog, Danila Kiša, Aleksandra Tišme, Milorada Pavića, Judite Šalgo, Mirjane Novaković, Davida Albaharija, Lasla Vegela, Slobodana Tišme, Mihajla Pantića i Siniše Tucića. Svi ovi tekstovi svedoče o uzajamnom delovanju reke i ljudi koji stanuju kraj njenih obala i spadaju u osnovne delatnosti tog izrazitog prostora preplitanja u koji su se otisnuli poznati novosadski prevodioci Relja Dražić s nemačkog, Nikolina Zobenica s engleskog i nemačkog, Arpad Vicko sa mađarskog, Ileana Ursu s rumunskog, Zdenka Valent Belić sa slovačkog...

Pred nama je, dakle, mapa reke u kojoj književni tekstovi više desetina pisaca upisuju svoja stajališta unutar zamišljene geografije Dunava. Mora se reći da je ova antologija toliko uzbudljiva da se čita kao roman čija poglavlja igraju staru dobru igru između grada, zemlje, reke i ljudi. Različitim imaginarnim geografijama pripadala je kroz povest slika Dunava koja od Okcidenta vodi do Orijenta, ili od Beča do Carigrada. Jedna stilizovana karta iz 1935. godine koja prikazuje Alpe, brod, Dunav i džamiju, s natpisom „Od Alpa do kapija Orijenta“ uvrštena u knjigu, to veoma dobro ilustruje. Dok je u razumevanju nemačke nacionalne politike Dunav bio reka ekspanzije, pa je i nazivan (uz Rajnu) „nemačkom dvojnomo vodom“, u opažaju malih država regiona on je, nasuprot tome, bio „evropska reka“, koje su one smeštale i koja je smeštala njih u neku nadregionalnu povezanost. Antologija veoma dobro pokazuje da književnost sadrži potencijal samorazumevanja koje reflektuje ceo jedan region, ali i mnogo više od toga, te zato služi kao pregovarački prostor za najrazličitije želje i prohteve.

Ako samo ovlaš pregledate antologiju, videćete, na primer, da se „bez Dunava može poludeti“; da on „nosi sa sobom stvari koje se čine nespojivim“ i „ne podnosi nikakvu hegemoniju“; da je on granica „kao zid“, „bog“ ili „celina“, „tuđina“, ali i: „najdublja, najvisprenija priča koja nam pripoveda geografiju našeg kontinenta“... Dunav se, kako pišu Edit Kiralj i Olivija Spiridon, „mora posmatrati kao reka teksta koja iz različitih opažaja, predstava i

narativa izvire kao projekciona površina raznovrsnih gledišta i, rečeno s Esterhazijem, treba ga shvatiti kao 'sonet, govorni manir, diskurs'. Antologija dočarava svetle i tamne strane tih diskursa. Ona veoma dobro pokazuje da je Dunav kao velika i nepredvidljiva reka višestruko isprepletena s potrebama i ekonomijama ljudskog življenja i preživljavanja.

Jedno od važnih mesta u srpskoj verziji antologije dobio je kraći tekst Milorada Pavića naslovljen „Biografija Dunava“ iz zbirke priča *Izvrnuta rukavica* (1989), koji se može posmatrati i kao kvintesencija njegove poetike. U ovoj priči Dunav je predstavljen kao jedna neobična, u mnogom pogledu naopaka reka, koja se udvaja delom u realnosti, a delom u mitskoj topografiji: „Postoje, u stvari, dva Dunava, dva deteta Švarcvalda; jedno je vanbračno, kopile, iako je lepo kao i ono drugo, koje se priznaje za zakonito te geografi i pravnici od njega računaju da Dunav postoji.“ Reka iz raja vodi u donji svet, teče čak i protiv vremena – sasvim u duhu Pavićeve poetike, Dunav se suprotstavlja konvencijama linearnog pripovedanja. U piščevoj antropomorfnj viziji životopisa Dunava, presudnu ulogu igra promena pola, govori se o ženskoj „Dunavi“ i muškom „Rajnu“, ili o muškom „Dunavu“ i ženskoj „Rajni“: „Orah bačen u Dunav menja tri puta pol i prođe kroz šezdeset noći dok ga ne pojedju mrtvi negde na nekoj adi dunavskog ušća.“

„Ne možeš dva puta ući u istu reku.“ Reka je, još od Heraklita, ključna figura preispitivanja identiteta. Dekart je, kako u svom putničkom romanu *Dunav* navodi Klaudio Magris, „sa svojim čuvenim komadom belog, čvrstog i hladnog voska što približen vatri menja oblik, veličinu, gustinu i boju ostajući i dalje komad voska, počeo da misli o jasnim i razgovetnim idejama, upravo na reci, na Dunavu, u Nojburgu, 10. novembra 1619. u svojoj odaji ugrejanoj za zimu zahvaljujući izdašnosti bavarskog vojvode“. Tako je mutni Dunav postao izvor jasne i čiste filozofske misli.

Posle čitanja antologije obuzima vas ponos, jer osećate da ste vratili dug reci kraj koje živite i koju neopravdano uzimate zdravo za gotovo. Taj mutni Dunav postaje, barem u vašoj glavi, jasan i čist. Konačno, da li je potrebno reći da čitaocima preporučujemo knjigu posle koje Dunav više nikad neće biti isti?